

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תבוא, תשפ"א, מספר 1433

"תקומות ונפילות" עם ישראל בהיסטוריה

אריק לווי

פסימיות זו, שמפגין אבן כספי ביחס לאפשרותו של האדם להבין את דרכי האל-ופעולתו בהיסטוריה, מומרת באופטימיות מפתיעה כשהוא מעלה את האפשרות של שיבת היהודים לארצם:

ובכלל כי כל אלו החלופים ראייה ועדות נאמנה לנו על היות שובנו לארץ ישראל אפשרי, כי לא תמה האפשרות, כ"ש (כל שכן) עם היות אלו החלופים דברים נהוגים אצלינו תמיד, זה נוצח וזה נצוח.

כיצד בדיוק עשויה שיבה זו לרקום עור וגידים, סתם החכם ולא פירש. בהתייחסו לארבע החיות המוזכרות בפרק ז' של ספר דניאל, שעל פי הפרשנות הקלאסית מייצגות מספר קבוע מראש של אימפריות שישלטו בעם היהודי טרם גאולתו, אבן כספי מבהיר שאין הכרח לראות במספר הנקוב מספר מוחלט או ממצה:

איך שיהיה, הנה הארץ הזאת אם שתשאר לישמעאלים מהו שהוא היום, או שיכבושה הנוצרים: התמו החיות? או אין עוד תקומות ונפילות? "הנה לא ינום ולא יישן שומר ישׂרָאֵל" (תה' קכא:ד)²!

המשוואה המקובלת של גלות כפונקציה של חטאי היהודים ושל אי-ציות עוררה לעתים אף תגובת מחאה הספוגה בכאב. הערתו של ר' אהרון אבולרבי (יליד סיציליה, בן המאה ה-15) על ההבטחה, המוזכרת מוקדם יותר בספר דברים, שלפיה אפילו אלה שכשלו בעבודת אלילים ימצאו את ה' אם ידרשו אותו בכל לבבם, משמשת המחשה מובהקת לכך. התורה מבטיחה ברכה ושפע בעקבות נאמנות לברית,

פרשת השבוע מתווה, ללא כחל ושרק, פרדיגמה שלאורה מתנהלת ההיסטוריה היהודית: "וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱ-לֹהֶיךָ לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם.. וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַבְּרָכּוֹת הָאֵלֶּה... וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱ-לֹהֶיךָ... וּבָאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשְׁתַּיְגַּדְתָּ" (דב' כח:א-ב, טו). בקיצור נמרץ, ציות לתנאי הברית גורר עמו ברכה, ואילו חוסר ציות – קללה, בעיקר בדמות גלות מן הארץ. ההשלכה המשמעותית העולה מדברים מפורשים אלה היא שההיסטוריה היהודית מתרחשת בזירה שונה מאוד בהשוואה להיסטוריה של עמים אחרים. בפועל, עם ישראל הורגל לחיות את חייו במשך שנים אלפיים בגלות, מה שהותיר הוגים רבים (ואפשר להניח, גם מאמינים פשוטים) עם הרבה חומר למחשבה. הבה נבחן כמה תגובות לגורלו של העם היהודי, גורל שידע עליות ומורדות ולא מעט טרגדיות. נפתח בתגובה שבה מתוארת ההיסטוריה היהודית במידה מסוימת (באיזו מידה, זאת אין ברצון המחבר לגלות), במונחים של סיבתיות טבעית.

ר' יוסף אבן כספי, הוגה דעות ופרשן חידתי שנוлд בסביבות 1280 בדרום צרפת, יוצא מגדרו כדי לבסס את הטענה שיכולתנו להבין ולפענח את פרטי התוכנית האלוהית מוגבלת ביותר, ואולי אף בלתי קיימת לחלוטין. הפרדיגמה הקלאסית, שבה הגלות והשעבוד נתלים בסיבה ישירה המעניקה להם טעם ופשר, נדחית לטובת דעה ענוותנית ואגנוסטית יותר:

היש שגועון כזה? רצוני, שיעלה על לבנו לבור (ע"פ קה' ט:א) ולדעת טעם וסיבה בפעולת האלהים באלה... ומי יתן סבה וטעם לשינוי גלותינו ושעבודתנו, עד שיתן סבה למה היה שעבוד מצרים ארבע מאות שנה, ואחר בימי השופטים ביד מלך ארם שמונה שנים (שו' ג:ח) ומי יתן טעם לכל אלו החלופים?... והדבור בכל זה שגועון מופלג.¹

1 תם הכסף, מהדורת י' לאסט, לונדון תרע"ג, עמ' 43.

2 שם, עמ' 42-43. להרחבה ראו שלמה פינס, "הסתברות התקומה מחדש של מדינה יהודית לפי יוסף אבן כספי ולפי שפינוזה", **בין מחשבת ישראל למחשבת העמים** (ירושלים תשל"ז) עמ' 277-305; Alexander Green, *Power and Progress: Joseph Ibn Kaspi and the Meaning of History* (Albany 2019), pp. 13-54.

* פרופ' אריק לווי, המחלקה לתנ"ך, מנהל המכון לפרשנות המקרא היהודית.

כביכול, כמשה"כ (כמו שאמר הכתוב) "וַיִּנְחָם ה' עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ" (שם' לב:ד). ומהו 'וינחם'? כביכול חרטה, שהיא ראשית התשובה.

האדמו"ר מפיאסצנה ממשיך אף מעבר לכך, תוך שהוא מתעקש שישועה מן הצרות הנוכחיות ומן הצער הממשמש ובא, אין בה די, וכי תשובתו של א-לוהים חייבת להשפיע לא רק על הנסיבות הקשות שבהן העם נתון כבר בהווה:

אבל כשתשובתו היא רק על רע אשר נעשה או אמר לעשות, אז נשארים ישראל תמיד ח"ו באותו המצב הקשה, כי רק על הרע שאמר להוסיף ח"ו התחרט ושב, ונשארים כמו קודם הצרה שג"כ היינו נמוכים.

תשובתו של א-לוהים צריכה להביא למימוש שלם של הברכה, ובכך להגשים את דברי הפסוק בתה' צ:יד: "שִׁבְעֵנוּ בְּבִקְרָה חֶסֶדְךָ וַיִּרְנְנָה וַנְשַׁמְחָה בְּכֹל יְמֵינוּ". חשוב לשים לב גם להיבט של *imitatio Dei* העולה מהדברים. כשהא-לוהים עושה תשובה שכזו, הוא משמש דוגמה ומופת לסוג התשובה שמצופה מהיהודים לחקות – רעיון ההולם ביותר לשבת שובה:

גם אנו צריכים לעשות תשובה כגון זו, כי כשהאיש שב רק על חטא בלבד אשר נכשל ח"ו במחשבה דיבור ומעשה, אז נשאר שוב במצבו הקודם שהיה קודם החטא, שג"כ לא היה מבני עליה, רק שחטא הזה לא היה לו, ועיקר התשובה היא "שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱ-לֹהֶיךָ" (הו' יד:ב)... לכן מזהיר הנביא שתשוב ללכת "עד ד' א-להיך" ותתרומם כולך בקדושה טהרה ועבודה לד'.

לנו נותר רק להתפעל מן היכולת של דמויות כמו האדמו"ר מפיאסצנה לספק מנהיגות דתית וקהילתית נוכח זועות נוראות, כאלה שאפילו הקללות המתוארות בתוכחה שבפרשת השבוע מחווירות לעומתן. מילותיו מעוררות השראה, בעיקר בקרב אלו שזכו לראות במו עיניהם את התגשמותן של רבות מן הברכות המתוארות בפרשה בימינו ממש.

אולם המציאות מלמדת שגם כאשר היהודים מתרחקים מעבודה זרה, מוכיחים דרך קבע את מסירותם בלב שלם, ואף מתים על קידוש השם מתוך דבקות עילאית באמונתם, א-לוהים עדיין אוטם אוזניו נוכח שוועתם לגאולה:

"וּבְקִשְׁתֶּם מִשָּׁם... וּמָצַאתְּ כִּי תִדְרָשְׁנוּ [בְּכֹל לְבָבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ; דב' ד:כט] – אוי לאזן ששומעת. הנה דרשנוהו ואין בידינו עבודה זרה אלא צער ומכאובים כל ימינו כדי להחזיק אמונתנו, והוא "כְּחָרֵשׁ לֹא אֲשַׁמְעַ וּכְאֵלֶם לֹא יִפְתַּח פִּי" (על פי תה' לח:ד), ואין טענה [שלא עשינו זאת] בכל לבב ונפש. כי בלי ספק הואיל ואנו סובלים כל כך צרות רבות ורעות, בלבנו ובנפשנו אנחנו דורשים, ולא סרנו מלהגדיל ולהאדיר תורתו הקדושה עד "הִרְגֵנוּ כָּל הַיּוֹם" (תה' מד:ג). וברוב מרירות נפש וכאב לב ונזל דמעות כתבתים הנה ה'ת'פ' (= "הצור תָּמִים פָּעֵלוּ" [דב' לב:ד]).³

ניתן לומר רבות על דרך הנפתולים שעבר הנושא שלפנינו בעת החדשה, בראש ובראשונה במחשבתם של הוגים ציוניים שהפכו והפכו במעלות (ובעיקר) במורדות שידע העם היהודי לאורך ההיסטוריה. ואולם, בהתחשב בתקופה בלוח השנה היהודי שבה אנו נתונים, נראה כי הולם במיוחד להעניק את זכות המילה האחרונה לקול מפתיע במקוריותו, הרב קלונימוס קלמיש שפירא מפיאסצנה, הלוא הוא האדמו"ר של גטו ורשה.

בדרשה מרשימה שנשא בשבת שובה בספטמבר 1939, עסק האדמו"ר מפיאסצנה במר גורלה של יהדות אירופה עם ראשית חורבנה. בדרשה זו, שבה נטען "כי הקב"ה מקיים את כל התורה", הוא מדבר בתעוזה על קיום מצות התשובה מצד א-לוהים, המוסברת כהימנעותו של הא-ל מהבאת רעות שהוא התעתד להמיט על עמו.⁴ האדמו"ר לא נמנע מלהסביר כיצד בדיוק צריכה להתרחש חזרה בתשובה א-לוהית שכזו, כמו גם את ה"חרטה" הנדרשת בכל תהליך של תשובה:

כששב מן הרע שחס ושלום שלח לעמו ישראל, או אמר לעשות, הוא תשובתו

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2> כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](https://www.facebook.com/dafshv)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שייך

3 פירושים לרש"י ז"ל, קושטא [רפ"ה?], פרשת ואתחנן, דף קנב, עמ' א. להקשר הרחב יותר של אזכור תהלים מ"ד, ראו יוסף הקר, "אם שכחנו שם א-לֹהֵינוּ וַנְפָרֵשׁ כְּפִינוּ לְאֵל זָר" (תה' מד:כא) – גלגולה של פרשנות על רקע המציאות בספרד בימי הביניים", ציון נז (תשנ"ב), עמ' 247-274. על המחבר, ראו: Eric Lawee, "Aharon Aboulrabi: Maverick Exegete from Aragonese Sicily", *Hispania Judaica Bulletin* 9 (2013), pp. 131-162.

4 כל הציטוטים המובאים בהמשך לקוחים מ"דרשות משנות הזעם", בתוך ספר **אש קודש**: אמרות טהורות משנות השואה ת"ש-תש"א-תש"ב, ירושלים תש"ד, עמ' ת.